

GRUNDFORHOLDET MELLEM REALKAPITAL, KAPITALDISPOSITION OG KREDIT

AF G. WARMDAHL

Følgende Afhandling er fremkommet som Besvarelse af Nationaløkonomisk Forenings Fonds og Socialøkonomisk Samfunds mindre Prisopgave 1934 »Forholdet mellem Realkapital, Kapitaldisposition og Kredit«. Det har været Forf. magtpaaliggende at understrege det fundamentale Forhold, og navnlig at præcisere Tidsforløbets underordnede Rolle som blot Bindeled mellem de to Hovedkategorier. Statiske Forudsætninger er saa vidt muligt overholdt, da en tilfredsstillende Behandling af de dynamiske Kapital- og Kreditproblemer ikke vilde kunne foretages indenfor Besvarelsens Rammer. — Fodnoterne indeholder de Tilføjelser og Suppleringer, som er fundet nødvendige efter Bedømmelsen af Opgaven.

A. AARSAGERNE TIL REALKAPITALENS DANNEELSE

SELVE Realkapitalens Begreb er langtfra entydigt defineret i den økonomiske Literatur, og man staar derfor ved Begyndelsen af en Undersøgelse, der omfatter Realkapitalens Forhold til andre økonomiske Kategorier, overfor Nødvendigheden af et Valg mellem flere forskellige Definitioner, et Valg, der kun kan træffes paa rationel Basis, naar man gennem en Analyse er naaet til Klarhed over, hvilke Egenskaber der er væsentlige for Realkapitalen i Modsætning til andre Kategorier. Indtil en saadan Analyse er gennemført, maa man som Udgangspunkt benytte den Definition, som paa Forhaand maa forventes at støde paa mindst Modstand. Den Afgrænsning af Realkapitalbegrebet, som ved en Betragtning af Erhvervssamfundets Forhold bedst opfylder dette Opportunitetskrav, er vistnok denne: Realkapitalbegrebet omfatter alle de producerede materielle Goder, der dels endnu ikke er kommet i de endelige Forbrugeres Besiddelse, dels ikke kan tjene direkte Konsumformaal. — Udfra denne foreløbige Definition vil vi i dette Afsnit søge at bestemme Aarsagerne til Realkapitalens Dannelse.

At Kapitalgoderne er producerede betyder bl. a., at deres Tilblivelse er viljebestemt, og det vil i Erhvervssamfundet sige, at Driftsherrerne har et Motiv til at fremstille dem. Man maa

paa Forhaand gaa ud fra, at dette Motiv maa søges i Rentabilitetshensynet.

Al Produktion, der ikke former sig som umiddelbar Afgivelse af personlige Tjenesteydelser, maa bero paa en Kombination af produktive Komponenter, d. v. s. levende Væsener og døde Ting, som kan medvirke til Fremkomsten af et bestemt Produktionsresultat. Disse Komponenter kan inddeles i oprindelige og producerede Komponenter, saaledes at den enkelte Komponent henføres til den sidste Gruppe, hvis dens Tilblivelse beror paa en bevidst menneskelig Produktionsvilje, medens den i modsat Fald hører til den førstnævnte Gruppe. De produktive Ydelser, som afgives af Komponenter fra disse to Grupper — deres Bidrag til Produktionsresultatets Fremkomst — skal i det følgende betegnes som henholdsvis oprindelige og afledede Produktivydelse, idet den sidste Betegnelse tilsigter at understrege, at de Komponenter, som afgiver afledede Ydelser, selv i sidste Instans maa føre deres tekniske Tilblivelseshistorie tilbage til oprindelige Produktivydelse.

De mange forskelligartede Komponenter kan kombineres paa forskellige Maader ved Benyttelse af varierende Arter og Mængder af dem, og man kan sammenføje Enkeltkombinationer paa forskellige Maader til en Produktionsproces — man kan altsaa i det hele taget vælge at producere efter forskellige Metoder, som naturligvis giver kvalitativt og kvantitativt forskelligt Resultat. For Erhvervssamfundets Driftsherre er de forskellige mulige Produktionsmetoder karakteriseret ved, at de dels medfører forskellige Udgifter til Betaling af de anvendte Produktivydelse, dels giver ulige stor Produktværdi. Driftsherren maa udfra Rentabilitetshensynet foretrække denne Metode, som giver størst Produktværdi pr. Udgiftsenhed.

Hvis vi nu foreløbig begrænser os til at betragte den Produktion, der sigter paa at fremstille Konsumgoder til Salg og afsluttes med disse Goders fysiske og kemiske Fuldendelse, maa vi gaa ud fra, at Driftsherrerne praktisk talt altid vil kunne vælge mellem forskellige Produktionsmetoder, d. v. s. de kan forene oprindelige og afledede Komponenter paa mange Maader og i varierende Mængdeforhold. Driftsherrernes Valg vil være bestemt af Ønsket om at opnaa den størst mulige Produktværdi (pr. Udgiftsenhed), og med Metodevalget udfra dette Hensyn er det da ogsaa afgjort, i hvilket Omfang der skal benyttes oprindelige og afledede Ydelser. Men saa snart en Driftsherre har be-

stemt sig for en Metode, hvori der indgaar afledede Produktivydelse, maa han ogsaa beslutte sig til at producere de Komponenter, som er i Stand til at afgive disse Ydelser.

Naar Konsumgodeproducenterne, skønt deres Hensigt i sidste Instans er at frembringe Konsumgoder, dog beslutter sig til at gennemføre visse Kombinationer, hvis Resultat er en Komponent og ikke et Konsumgode, skyldes det altsaa, at de tilsvarende afledede Produktivydelse indgaar i visse rentable Produktionsmetoder. Men hermed er ogsaa sagt, at i hvert Fald visse Realkapitalgenstande frembringes, fordi de er teknisk nødvendige Led i visse rentable Metoder; Aarsagen til disse Kapitalgoders Dannelse er deres tekniske Funktionsevne.

Naar vi dernæst vender Opmærksomheden mod den erhvervsmæssige Produktion af Kapitalgoder, er det ikke muligt uden videre at overføre det Resultat, som er naaet for Konsumgodeproduktionen. For de Kapitalgoders Vedkommende, der kun benyttes indenfor selve den kapitalgodeproducerende Virksomhed og altsaa ikke kommer frem til Salg, volder det ganske vist ingen Vanskeligheder at opfatte deres tekniske Funktionsevne som Driftsherrernes Motiv til deres Frembringelse. Men for de Kapitalgoder, der som Salgsvarer er selve Produktionens Maal, kan man ikke hævde, at Driftsherrerne ønsker at frembringe dem paa Grund af deres tekniske Funktionsevne. Driftsherrerne ønsker blot at opnaa et Salgsprovenu; hvis Produktværdien er given, er »Produkternes« tekniske Egenskaber uden Interesse for dem. — Derimod er den tekniske Funktionsevne afgørende for Efterspørgselen fra de Driftsherrers Side, som køber Kapitalgoder til Anvendelse i en videregaaende Produktion. Naar de er villige til at give en Pris for et Kapitalgode, som er produceret i en fremmed Virksomhed, beror det netop paa, at Kapitalgodet er et teknisk nødvendigt Led i en bestemt Produktionsmetode, som de af Rentabilitetshensyn ønsker at anvende i deres egen Virksomhed. Man kan da fra et overindividuel, samfundøkonomisk Synspunkt opfatte ogsaa de erhvervsmæssigt producerede Kapitalgoders tekniske Funktionsevne som Aarsagen til deres Fremkomst — man maa blot ikke heri lægge noget om Kapitalgodeproducenternes Motiv.

Den tredje Gruppe af Erhvervsvirksomheder, der i det faktiske Samfund fremstiller og benytter Kapitalgoder, er Transporterhvervene. De Driftsherrer, som har deres Virksomheder inden-

for denne Erhvervsgruppe, har aabenbart ganske analoge Motiver til indenfor deres Virksomheder at benytte afledede Produktivdelser som dem, vi fandt for Konsumgodeproducenternes Vedkommende. Man kan imidlertid fra et samfundsøkonomisk Synspunkt spørge, hvilken Rolle selve Transportydelsen har at udfylde, naar den ikke er et egentligt Konsumgode; thi i denne Transportydelsens samfundsøkonomiske Funktion maa man søge den endelige Forklaring paa Transportkapitalens Dannelse. Det afgørende er i saa Henseende det Faktum, at de oprindelige Komponenter forekommer spredt, ligesom der kan være en Afstand mellem det Sted, hvor disse Komponenter forekommer, og det Sted, hvor det endelige Forbrug er lokaliseret. Som Følge af Komponenternes geografiske Spredning kan det i sig selv være fordelagtigt at gennemføre visse Kombinationer paa ét Sted og andre Kombinationer paa et andet Sted. Man har da Valget mellem at forene saadanne adskilte Kombinationer ved Transport eller at foretage en lokal Koncentration paa Bekostning af det ene eller det andet Sæt af fordelagtige Kombinationer. Transportfunktionen bliver da det Middel, hvorved Driftsherrernes Metodevalg frigøres for det absolutte Krav om Stedets Enhed, og man maa da betragte Transportkapitalens tekniske Funktionsevne i et Komplex af rentable Produktionsmetoder som Aarsagen til dens Frembringelse.

Indenfor det Realkapitalbegreb, som vi har valgt til Udgangspunkt, falder imidlertid ikke blot de Kapitalgoder, der aktivt medvirker i Produktionen i snævrere Forstand og Transporten, men tillige de faktisk forekommende Lagre af producerede Produktionsmidler og Konsumgoder, der endnu ikke har fundet Vej til de endelige Konsumenter. Det volder ingen Vanskeligheder at indse, hvorfor disse to Grupper af Goder kommer til Eksistens; men det er ikke umiddelbart indlysende, hvorfor de kommer til Eksistens, før de indgaar i en videregaaende Række af Kombinationer, henholdsvis overgaar til de endelige Forbrugere — og paa denne Tidsforskel beror aabenbart Lagrenes Eksistens. Selv om man alene af Lagrenes faktiske og stadige Forekomst i Erhvervssamfundet kan slutte, at de maa have en gavnlig Indflydelse paa Rentabiliteten, hersker der vistnok ikke almindelig Klarhed over, hvilken teknisk Funktion Lagrene i saa Henseende udøver.

En Betragtning af Virkeligheden viser imidlertid, at en Række forskellige Forhold paa dette Punkt er af Betydning. Hvis vi fore-

løbig ser paa Produktionsmiddellagrene, kan det saaledes for det første paapeges, at det ikke er lige fordelagtigt at fremstille, henholdsvis benytte Kapitalgoder (Maskiner, Redskaber etc.) i hvilke som helst Størrelser. Producent og Bruger maa i saa Henseende søge at finde et Balancepunkt, en »Normalstørrelse«, som er den fordelagtigste under Hensyn til begge Processer. Men saa snart »Normalstørrelsen« er af et vist Omfang, kan hverken Kapitalgodets Fremstilling eller Behovet for det blive fuldt kontinuerlige (f. Eks. Elektromotorer). Bortset fra de Tilfælde, hvor Kapitalgodets Fremstilling og Anvendelse foregaar i ganske samme Takt, maa der da hengaa et Tidsrum mellem Fuldendelse og Tagen-i-Brug, d. v. s. der maa opstaa Lagre. Hvis det, af en eller anden Grund, var ganske udelukket at holde Lagre, maatte man reducere »Normalstørrelsen« paa Bekostning af de Fordele, den medfører. Lagerholdet er i saadanne Tilfælde Alternativet til mindre økonomiske Dimensioneringer. — Dernæst er det ikke givet, at de mest fordelagtige Produktionsmetoder i den enkelte Proces efter Behag kan anvendes kontinuerligt eller diskontinuerligt. Kornavl vil f. Eks. vanskeligt kunne drives fuldt kontinuerligt. Saa snart to Produktionsprocesser, som er forbundne gennem direkte Omsætning, maa drives i forskellig Takt for hver for sig at udnytte den fordelagtigste Produktionsmetode (f. Eks. Kornavl og Svineavl), bliver Lagerhold en Betingelse for den samtidige Anvendelse af fordelagtige Metoder. — Det kan endelig nævnes, at Lagerholdet spiller en særlig Rolle, naar det i sig selv er fordelagtigt at fremstille og benytte et Kapitalgode paa geografiske adskilte Steder. Den successive Opsamling af Lagre før Transporten og den successive Udtømning af dem efter Transporten vil i saadanne Tilfælde mindske Transportomkostningerne og følgelig øge Valgfriheden m. H. t. Produktionssted.

Produktionsmiddellagrenes tekniske Funktionsevne beror altsaa paa, at en fuldstændig tidslig og lokal Tilpasning mellem de enkelte Produktionsprocesser kun kan gennemføres med Udelukkelse af visse fordelagtige Produktionsmetoder. Lagrene gør denne Tilpasning mindre paakrævet og giver derved større Frihed i Metodevalget. Produktionsmiddellagrenes tekniske Funktionsevne i et Komplex af rentable Produktionsmetoder kan følgelig betragtes som Aarsagen til deres Eksistens.

Lagrene af Konsumgoder udenfor de endelige Forbrugeres Besiddelse udøver den tekniske Funktion at formindske Produktionens Afhængighed af Konsumenternes Efter-

spørgsel, der for den enkelte Driftsherre maa staa som en given Faktor, efter hvis Sædvaner og Luner han har at rette sig. I visse Tilfælde er Efterspørgselen vel nok nogenlunde ensartet fra den ene Periode til den anden, men forløber ikke fuldt kontinuerligt indenfor hver Periode. Dette vil saaledes være Reglen, naar de Konsumgoder, der efterspørges, er af en vis Størrelse og Holdbarhed. Hvis det var udelukket at holde Lagre af Konsumgoder, maatte Produktionen i saadanne Tilfælde foregaa stødvis, d. v. s. alle fuldt kontinuerlige Metoder vilde være uanvendelige, trods eventuelle særlige Fordele m. H. t. Rentabiliteten. Lagerholdet muliggør altsaa i denne Henseende et friere Metodevalg. At Lagerholdet spiller en tilsvarende Rolle, naar en stærkere svingende Efterspørgsel (f. Eks. sæsonpræget) staar overfor fordelagtige kontinuerlige Metoder, er klart, og principielt det samme gør sig gældende, naar en (f. Eks. naturbundet) diskontinuerlig Produktionsmetode er fordelagtig i sig selv, men staar overfor en jævn Efterspørgsel. Lagerholdet er i det hele taget en Betingelse for Anvendeligheden af alle de Produktionsmetoder, der giver et andet Afkastningsforløb gennem Tiden end det, som netop svarer til Efterspørgselens Forløb. — De særlige Fordele ved Transport i større Partier gør Opsamlingen af Lagre fordelagtig i Tilfælde, hvor en stedlig Adskillelse mellem Produktion og Forbrug er at foretrække for en lokal Koncentration.

Vi har nu gennemgaaet de forskellige Kategorier af producerede materielle Goder, som falder indenfor det Realkapitalbegreb, vi foreløbig holder os til, og kan søge at formulere Konklusionen om Aarsagerne til Kapitalgenstandenes Dannelse mere generelt:

Under deres Bestræbelser for at opnaa den størst mulige Rentabilitet vil de enkelte Driftsherrer ledes ind paa at anvende Produktionsmetoder, som kræver Benyttelse af afledede Produktivydelse og følgelig forudsætter Fremstilling af producerede Komponenter. Nogle Driftsherrer vil ledes ind paa at fremstille de Realkapitalgenstande, som andre Driftsherrer efterspørger, og nogle Driftsherrer vil komme ind paa at fremstille og benytte den særlige Art af Kapitalgoder, som mest effektivt yder den Transporttjeneste, som Produktionen i snævrere Forstand kræver for at kunne benytte de fordelagtige Metoder, der forudsætter geografisk Spredning. Under Pres af Kravet om Tilpasning mellem Konsumenternes Efterspørgsel og Produktionsmetoderne, mellem Produktionsmetoderne indbyrdes og mellem Metoderne og de

naturgivne Produktionsvilkaar vil Driftsherrerne se deres Fordel i at opbygge Lagre i et vist Omfang. Aarsagen til Realkapitalens Dannelse er følgelig dens tekniske Funktionsevne i visse rentable Metoder og Komplekser af Metoder.

B. REALKAPITALEN OG PRODUKTIONENS VARIGHED

Det er umiddelbart indlysende, at hvis Produktionsprocessen ikke har nogen Varighed, hvis Produktionsresultatet foreligger i samme Nu, som de produktive Ydelser anvendes, vil man ikke paa noget Tidspunkt kunne paavise nogen Melleform mellem de oprindelige Komponenter og de færdige Konsumgoder i Konsumenternes Besiddelse. Forekomsten af Realkapital overhovedet forudsætter med logisk Nødvendighed et Tidsforløb mellem Produktionens Paabegyndelse og dens Afslutning.

En mere konkret Erkendelse heraf naar man lettest for Lagerkapitalens Vedkommende, fordi selve Lageret er karakteriseret ved et Tidsforløb mellem de oplagrede Genstandes fysiske og kemiske Fuldendelse og deres Indtræden i nye aktive Kombinationer, henholdsvis deres Overgang til de endelige Forbrugere. Hvor langt dette Tidsrum skal være, varierer fra Genstand til Genstand og er bestemt af Forbrug, Produktionsmetoder og naturgivne Vilkaar. Det almengyldige er blot, at Lagerets Eksistens betyder en Tidsafstand mellem Anvendelsen af Produktivydelse og Afslutningen af Samfundets Produktionsproces.

Men ogsaa for de aktivt virkende Kapitalgenstandes Vedkommende kan man naa til en positiv Erkendelse af Tidsforløbets Nødvendighed. Afgivelsen af produktive Ydelser forløber gennem Tiden, og heraf følger for det første, at Kapitalgodet maa være under Dannelse en kortere eller længere Tid, og dernæst, at det maa være under Afnyttelse en vis Tid¹⁾.

Det er altsaa givet, at Benyttelsen af Realkapital i bestemte Produktionsmetoder eller i Tilknytning til bestemte Metoder maa give Produktionsprocessen en vis Varighed, d. v. s. at Metoder, der omfatter Brug af afledede Ydelser, er tidkrævende.

¹⁾ Der kunde muligvis her være Grund til at sondre mellem den Begrænsning af Kapitalgenstandens Levetid, der skyldes Forringelse paa Grund af Alder (»Tidens Tand«), og den, der skyldes Forringelse paa Grund af Brug. Da der imidlertid stadig ræsonneres under statiske Forudsætninger, bliver Sondringen uden Betydning, fordi den kalkulerede Brugstid under disse Forudsætninger altid vil blive den faktiske, og den omfatter begge Forringelsesaarsager.

Man har hævdet og søgt at begrunde den Anskuelse, at en Forlængelse af Produktionens Varighed praktisk talt altid vil falde sammen med øget Produktværdi i Forhold til de anvendte Midler — med andre Ord, at afledede Ydelser altid skulde være mere produktive end de oprindelige Ydelser, hvorefter de kan afledes, og at de afledede Ydelsers Produktivitet vokser med de tilsvarende producerede Komponenters Tilblivelses- og Afnyttelsestid. Denne Opfattelse af Produktiviteten som en Funktion af Produktionsprocessens Varighed har ikke kunet staa for Kritik, og det er i Virkeligheden næppe forsvarligt at opfatte Sammenspillet mellem Produktivitet og Produktionstid¹⁾ anderledes end som ganske tilfældigt.

Hvis man imidlertid betragter Samfundsproduktionen paa et givet Tidspunkt og forudsætter den tekniske Videns Konstans, og saa spørger om, paa hvilken Maade det kan blive muligt at realisere Metoder med større Produktivitet end de hidtil anvendte, kommer Muligheden for en Forlængelse af Produktionsprocessens Varighed til at spille en afgørende Rolle, saaledes som det vil fremgaa af det følgende.

I Erhvervssamfundet maa det betragtes som et ubetinget Minus ved en Produktionsmetode, at den kræver Tid. Driftsherrerne maa normalt regne med at skulle udbetale Aflønningen til Sælgerne af Produktivydelse, saa snart de tager Ydelserne i Brug, og de kan først vente at faa Penge ind til disse Udbetalinger, naar de sælger det færdige Produkt. Selv om der i Praksis forekommer forskellige Modifikationer i disse Betingelser for Driftsherrernes Metodevalg, maa de dog principielt opfattes som knyttede til al tidkrævende Produktion. Vi skal derfor, indtil vi kommer til en nærmere Analyse af det reale Grundlag for disse erhvervsøkonomiske Produktionsvilkkaar, forudsætte, at de gælder i deres fulde Skarphed: Sælgerne af Produktivydelse skal have deres Betaling, saa snart de præsterer deres Ydelser, og Produktet indbringer først Penge, naar det er færdigt.

Under disse Forudsætninger kan Driftsherrerne kun indlade sig paa en tidkrævende Produktion, hvis der, i hvert Fald midlertidigt, kan stilles Betalingsmidler til deres Raadighed ad anden Vej end over Varemarkedet, d. v. s. hvis de kan laane Penge. Denne Mulighed for at laane Penge er følgende en u o m g æ n g e

¹⁾ For alle de mulige Kombinationer.

lig Betingelse for, at der kan dannes Realkapital i Produktionen, herunder Lagerholdet.

I alle de Tilfælde, hvor Driftsherrerne er interesserede i at benytte Metoder, hvori afledede Ydelser indgaar, maa de da efterspørge Raadighed over Betalingsmidler i en kortere eller længere Produktionstid. En Begrænsning af den Mængde Betalingsmidler, der er disponible til Udlaan, vil betyde, at visse Driftsherrer ikke faar deres Laanebegær dækket, eller ikke faar det dækket i fuldt Omfang. De tvinges da til at nøjes med mindre tidkrævende Produktionsmetoder, end de kunde tænke sig at realisere. Indenfor den Kreds af Metoder, som bliver tilbage at vælge imellem, vil de udsøge de mest rentable, og saa snart disse er taget i Brug, kan en Forøgelse af Rentabiliteten kun finde Sted, hvis man kan udstrække Produktionstiden yderligere (Forudsætning: den tekniske Videns Konstans). Det er paa ingen Maade givet, at Produktionstidens Forlængelse altid gør mere rentable Metoder tilgængelige; men det er givet, at hvis der overhovedet findes mere rentable Metoder end de faktisk anvendte, maa de søges blandt dem, der i Øjeblikket er udelukkede, fordi Produktionstiden er begrænset¹⁾.

Driftsherrernes Stræben efter den midlertidige Raadighed over Betalingsmidler, der kan gøre det muligt for dem at benytte rentable, men tidkrævende Produktionsmetoder, fører til Dannelsen af Laanerenten, der er en Pris paa midlertidig Raadighed over Betalingsmidler. Naar den enkelte Driftsherre er i Stand til at betale en saadan Pris, skyldes det en Rentabilitetsforskel mellem den Metode, han kan benytte, naar han kan laane, og den bedste af de Metoder, han maa nøjes med, naar han ikke kan laane, og hans Efterspørgselspris for Laan kan ikke overstige denne Forskel. Hvis derfor et bestemt Kapitalgode skal kunne produceres, maa »Produktiviteten« af de afledede Ydelser, det kan afgive, overstige de tilsvarende oprindelige Ydelsers »Produktivitet« med

¹⁾ Det maa bemærkes, at Udtrykket større Rentabilitet overalt er anvendt i Betydning af større »Bruttoavance«, saa at f. Eks. en Metode, der giver 120 Kr. Salgsverdi for 100 Kr. Udlæg altid er mere rentabel end en Metode, der med samme Udlæg giver 110 Kr. Salgsverdi, uanset Metodernes Varighed. At en mere langvarig Metode paa Grund af Renteudgiftens Afhængighed af Tidsforløbet vil have vanskeligere ved at bære en given Rentefod end en kortvarig Metode, betragtes her som et yderligere Moment ved Metodevalget foruden »Rentabiliteten«, jvf. det følgende.

mindst Renten af den samlede Aflønning til disse oprindelige Ydelser. En høj Laanerente vil helt udelukke visse afledede Ydelser fra Driftsherrernes Valg, og vil, da de enkelte Arter af afledede Ydelser m. H. t. Produktivitet maa følge de almindelige Produktionslove, stærkt begrænse det Omfang, i hvilket de øvrige afledede Ydelser kan anvendes med Fordel. Laanerenten bliver saaledes det med de øvrige Produktionsudgifter kommensurable Udtryk for de ulige Betingelser, under hvilke Driftsherrernes Valg mellem mere og mindre tidkrævende Metoder foregaar¹⁾.

Hvis Laanerenten forandres paa Grund af et ændret Udbud af midlertidig Raadighed over Betalingsmidler, kan det aabenbart ikke undgaa at paavirke Produktionstidens Varighed. Et Fald i Laanerenten betyder en Formindskelse af de Krav, der stilles til afledte Ydelsers Overlegenhed overfor tilsvarende oprindelige Ydelser og vil derfor gøre Fremstilling og Benyttelse af Kapitalgenstande fordelagtig i en Række Tilfælde, hvor de hidtil ikke har kunnet svare Regning. Selv om ikke alle Driftsherrer finder det rentabelt at øge deres Kapitalgodebenyttelse og derved Varigheden af deres specielle Produktionsproces, vil dog de øvrige Driftsherrers større Realkapitalfremstilling betyde en Forlængelse af hele Samfundets Produktionsproces. Antallet af de Kombinationer af oprindelige Produktivydelse, der direkte resulterer i Konsumgoder, indskrænkes til Fordel for de Kombinationer, hvis Resultat først gennem en efterfølgende Række af Kombinationer kan komme til at tjene Konsumformaal. Hvis derfor Samfundet som Helhed under den hidtil gældende Laanerente gennemsnitligt har maattet vente f. Eks. 6 Maaneder paa, at dets oprindelige Produktivydelse gav sig Udtryk i Konsumgoder, vil en Nedsættelse af Laanerenten f. Eks. forlænge denne Ventetid til 7 Maaneder. — En Forhøjelse af Laanerenten vil omvendt gennem en tilsvarende Mekanisme forkorte den samfundsmæssige Produktionstid.

C. KAPITALDISPOSITION

Det enkelte Menneskes økonomiske Virksomhed foregaar i den Hensigt at dække dets Behov. Disse Behov maa opfattes som løbende gennem Tiden, som en Behovsstrøm af vekslende Omfang og S sammensætning. Til Dækning af denne Behovsstrøm

¹⁾ Driftsherren vælger altsaa ikke mellem to Metoder med samme Produktværdi p og Udlæg henholdsvis a og b , men maa regne med Udlægene $a(1+r)^{n_1}$ og $b(1+r)^{n_2}$, hvor n_1 og n_2 angiver Metodernes Varighed.

kræves et løbende Forbrug og følgelig enten Raadighed over en Beholdning af Konsumgoder eller stadig Tilgang af saadanne Goder. I Erhvervssamfundet kan en stadig Tilgang af Konsumgoder kun skaffes ved løbende Pengeudgifter og en Beholdning kun ved Pengeudgifter én Gang for alle. Disse Udgifter dækkes af den Pengeindtægt, som fremskaffes ved Salg af produktive Ydelser, enten udaf en Beholdning eller efterhaanden som de afgives af de Komponenter, man raader over.

Individets økonomiske Virksomhed omfatter altsaa principielt seks Rækker af Begivenheder:

- løbende Forbrug,
- Tilgang af Konsumgoder,
- Pengeudgifter,
- Pengeindtægter,
- Salg af Produktivydelse,
- Dannelse af Produktivydelse.

Man kan nu aabenbart forøge sine fremtidige Forbrugsmuligheder paa forskellige Maader: Opsamling af en Beholdning af Konsumgoder, hvormed maa ligestilles Anskaffelse af saadanne Konsumgoder, der successivt afgiver Behovsdækning — Forudbetaling for Konsumgoder til senere Levering — Forøgelse af Kassebeholdning, evt. Pengeudlaan — Salg (og Levering) af produktive Ydelser mod fremtidig Betaling — Opsamling af en Beholdning af disponible Produktivydelse, evt. Køb af Komponenter. Alle disse Handlemaader vil vi i det følgende kalde *individuel Kapitaldisposition*¹⁾.

Omvendt kan man mindske sine fremtidige Forbrugsmuligheder ved forskellige Handlinger: Forbrug af tidligere erhvervede Konsumgoder — Køb af Konsumgoder paa Kredit (f. Eks. Afbetaling). — Formindskelse af Kassebeholdninger, evt. Optagelse af Laan — Salg af produktive Ydelser mod Forudbetaling — Formindskelse af en Beholdning af Produktivydelse, evt. Salg af Komponenter. Disse Handlemaader skal i det følgende benævnes *negativ individuel Kapitaldisposition*.

¹⁾ Handlingen »Kapitaldisposition« maa ikke opfattes som en øjeblikkelig egivenhed, men som forløbende gennem Tiden, saa at den først afsluttes, aar det udsatte Forbrug finder Sted (jvf. »Kreditydelse«, der ligeledes forløber gennem Tiden). Der kan derfor blive Tale om en Maaling af Kapitaldispositionen i et givet Øjeblik.

Det er uden videre klart, at en Mængde individuelle økonomiske Transaktioner kan omfatte en individuel Kapitaldisposition og en negativ individuel Kapitaldisposition, som afbalancerer hinanden m. H. t. de fremtidige Forbrugsmuligheder. Det skal blot paapeges, at selve det normale Kredsløb indenfor den individuelle »Økonomikreds« foregaar gennem saadanne Afbalanceringer. De fremtidige Forbrugsmuligheder paavirkes kun, hvis der kommer Uoverensstemmelser frem mellem Kredsløbets Yderpunkter, hvis man forbruger mere eller mindre end den løbende Tilgang af Produktivdelser tillader. Kun hvis man gennem en vis Periode indskrænker sit Forbrug under det, man kunde tillade sig uden »Statusforringelse«, udøver man (Netto-) Kapitaldisposition.

Saaframt det samlede Resultat af Enkeltpersonernes Handlinger er (Netto-) Kapitaldisposition¹⁾, forbruger Samfundet altsaa mindre, end dets Tilgang af Produktivdelser tillader det uden Statusforringelse. Dette kan give sig Udtryk paa forskellige Maader: a) Der kan opsamles Forraad af private Konsumgoder eller Penge, b) der kan dannes større Lagre af Konsumgoder eller Kapitalgoder, c) Produktivdelserne kan anvendes i tidkrævende Produktionsmetoder, d) der kan opsamles Lagre af disponible Produktivdelser (oprindelige). — De under b) og c) nævnte Udtryk for den samfundsmæssige Kapitaldisposition er aabenbart ensbetydende med en Forøgelse af Realkapitalen — hvorledes de under a) og d) nævnte Udslag forholder sig til Realkapitalen skal undersøges i det følgende.

D. REALKAPITAL OG KAPITALDISPOSITION

Vi kom i et tidligere Afsnit til det Resultat, at Realkapital kun kan dannes i Produktionen, saafremt Driftsherrerne kan laane Penge i Mellemtiden mellem de produktive Ydelsers Præstation og færdige Produkts Fremkomst. En saadan Laanemulighed foreligger nu aabenbart, naar den individuelle Kapitaldisposition tager Form af Opsamling af Kassebeholdninger, som Ejerne er villige til at laane ud. Denne bestemte Form for individuel Kapitaldisposition tilvejebringer altsaa Betingelser for Dannelsen af Realkapital.

Samme Virkning har den individuelle Kapitaldisposition, der fremtræder som Afgivelse af produktive Ydelser mod senere Be-

¹⁾ Saa at f. Eks. Udlaan ikke alle gaar til Konsumformaal.

taling, og den, der viser sig som Forudbetaling for Konsumvarer. Kapitaldisposition i disse Former skaber direkte Betingelser for tidkrævende Produktion og ophæver delvis eller helt det Laanebehov, der normalt er knyttet til tidkrævende Metoder.

Den Kapitaldisposition, der foregaar som Nettoforøgelse af de individuelle Kassebeholdninger uden Udlaan til Driftsherrerne, paavirker Mulighederne for Dannelse af Realkapital ad ganske specielle Veje. En Forøgelse af Kassebeholdningerne betyder nemlig en mindsket Pengestrøm til Konsumvaremarkedet, som breder sig gennem hele Produktionslivet og fremkalder et Prisfald paa de produktive Ydelser. Som Følge af dette Prisfald vil en allerede eksisterende »Laanefond« kunne slaa til for en større Forlængelse af Produktionstiden end hidtil. Der sker en absolut Formindskelse af Forskellen mellem tidkrævende og ikke tidkrævende Metoders Produktivitet, maalt i Penge, og Laanerenten maa derfor sættes ned, hvis alle Udlaansmidler skal kunne anbringes. Rentenedsættelsen betyder størst Lettelse for de Produktionsmetoder, der er særlig tidkrævende, og der maa følgelig indtræde en Omlægning af Produktionen i Retning af saadanne Metoder, og for en saadan Omlægning skaber Laanemidlernes større »Købekraft« Muligheder.

Den individuelle Kapitaldisposition, der fremtræder som Opsamling af private Forraad af Konsumgoder, skaber ikke Muligheder for en Forøgelse af Realkapitalen, hvis vi fastholder vor hidtidige Definition af dette Begreb. Men er der i Virkeligheden nogen Grund til at skelne mellem Konsumgoder i og udenfor de endelige Forbrugeres Besiddelse? Hvilken Forskel er der paa den tekniske Funktion, som Konsumgoderne udøver før og efter Besiddelsesovergangen?

Som det vil erindres, udøver Konsumgodelagrene den Funktion at frigøre Driftsherrernes Metodevalg fra Kravet om en fuldstændig tidslig og lokal Tilpasning til de endelige Forbrugeres Efterspørgsel. Fra de enkelte Driftsherrers Synspunkt maa denne Efterspørgsel opfattes som en yderste Grund til deres Dispositioner. Men fra et samfundsøkonomisk Synspunkt kan kun selve det endelige Forbrug opfattes som en saadan yderste Bestemmelsesgrund. Det enkelte Individ kan vælge at lade sine Indkøb af Konsumgoder falde ganske nøje sammen med sit Forbrug, saa at der ikke dannes nogen privat Beholdning af Konsumgoder, men i visse Tilfælde kan han opnaa en Besparelse i Penge og som oftest en Besparelse i Arbejde (= Indtægtsmulighed) ved at købe

sine Konsumvarer i lidt større Partier ad Gangen. Kan han opnaa en Pengebesparelse, er det Udtryk for, at større Indkøb muliggør Anvendelsen af billigere Metoder i den forudgaaende Produktion — d. v. s. mere rentable Metoder. (Det erindres, at Detailhandelen maa medregnes til Produktionen). Strengt taget maa ogsaa Forbrugerens egne Arbejdsbesparelser opfattes som Udtryk for mere rentable Produktionsmetoder; thi Produktionen er først afsluttet, naar Forbruget begynder. De private Konsumgodelagre kan altsaa opfattes som Midlet til at frigøre Metodevalget i Produktionen fra Forbrugets Rytme, d. v. s. de udøver en Funktion, som er ganske identisk med den, der udøves af de usolgte Konsumgodelagre og Kapitalgodelagrene. Som eneste Grund til at holde de private Konsumgodelagre udenfor Realkapitalbegrebet staar da Ejendomsforholdet til dem. Denne Grund kan ikke være tilstrækkelig for en samfundsøkonomisk Begrebsafgrænsning, og vi maa da komme til en Definition, der lader Realkapitalen omfatte alle producerede materielle Goder.

Den individuelle Kapitaldisposition kan endelig tage Form af en Oplagring af Produktivydelse. Saafremt denne Oplagring finder Sted gennem Fremstilling af nye producerede Komponenter, kan dens Evne til at muliggøre Dannelse af Realkapital naturligvis ikke betvivles. Forholdet er mere uklart, naar Oplagringen finder Sted i selve den Komponent, der afgiver Ydelserne.

Man er her naaet til et Punkt, hvor det er nødvendigt at sondre mellem selve Afgivelsen af de produktive Ydelser og Benyttelsen af dem. Visse Komponenter, som f. Eks. Raastoflejer, afgiver overhovedet kun Ydelser, naar de benyttes. Andre Komponenter, f. Eks. en Byggegrund, afgiver derimod stadig deres Ydelse (in casu Pladsydelsen), hvad enten de benyttes eller ej. Hvis Byggegrunden ikke anvendes, gaar de efterhaanden afløbende Ydelser tabt, og Grundens fremtidige Ydeevne øges ikke derved. Endelig er der Komponenter, som f. Eks. Landbrugsjorden og den menneskelige Arbejdskraft, hvis Ydelser delvis gaar tabt, hvis de ikke benyttes, men ogsaa kun delvis, idet Ikke-Benyttelsen medfører en øget fremtidig Ydeevne¹⁾. Denne sidste Type af Komponenter er de eneste, i hvilke en Oplagring af produktive Ydelser i selve Komponenten kan finde Sted.

¹⁾ Jvf. dog den tvungne Lediggangs (Arbejdsløshedens) nedbrydende Virkninger.

Kan man nu hævde, at den særlige Form for individuel Kapitaldisposition, der bestaar i en saadan Oplagring af produktive Ydelser, betinger Dannelsen af Realkapital? Det kan man givetvis ikke, hvis man vil fastholde, at kun producerede materielle Goder er Realkapital. Skulde en saadan fuldstændig Parallelisering af Mulighederne for Dannelse af Realkapital og den individuelle Kapitaldisposition kunne foretages, maatte man udvide Realkapitalbegrebet til ogsaa at omfatte den gennem Hvilten skabte øgede Ydeevne i Komponenterne. Selv om man ved en Sammenligning mellem Aarsagerne til Fremstilling af Realkapital og Motiverne til en saadan Forøgelse af Komponenternes Ydeevne maa komme til det Resultat, at Hvileperiodens Formaal er at opnaa mere effektive Ydelser i Fremtiden, vilde det næppe være muligt at opnaa Tilslutning til den Udvidelse af Realkapitalbegrebet, som maatte være Konsekvensen af denne Aarsagernes Lighed. Man maa vist nøjes med at paapege, at Realkapitalbegrebet her ikke omfatter alt det, det efter sit Hovedindhold logisk set burde omfatte.

Man har undertiden været tilbøjelig til at ligestille Uddannelse af Arbejdskraft med Dannelse af Realkapital. Muligvis vil det engang ad den Vej blive muligt at opnaa det hidtidige Realkapitalbegrebs Sprængning, saa at Vejen bliver banet til Optagelse ikke blot af en kvalitativt højere Ydeevne, men ogsaa af en kvantitativt højere Arbejdsevne, begge opnaaet gennem Arbejdsydelsernes Unddragelse fra produktive Kombinationer. Men, som sagt, foreløbig kan man vist ikke rokke saa stærkt ved det tilvante Realkapitalbegreb.

Man maa da naa til det Resultat, at alle Former for individuel Kapitaldisposition, bortset fra Oplagring af produktive Ydelser i selve de ydende Komponenter, giver Mulighed for Dannelsen af Realkapital. Kort udtrykt er Forholdet mellem Realkapital og Kapitaldisposition da dette: Realkapitalen fremkommer paa Grund af dens tekniske Funktionsevne; da den imidlertid kun kan fremkomme og eksistere i tidkrævende Produktionsprocesser, gælder der visse Betingelser for dens Dannelse; disse Betingelser foreligger, naar der udøves individuel Kapitaldisposition (dog altsaa med en enkelt Undtagelse).

(Det skal indrømmes, at det strengt taget er uvidenskabeligt at sondre mellem Aarsagen og Betingelsen for Realkapi-

talens Dannelse. Naar denne Sondring alligevel opretholdes her, skyldes det Ønsket om saa vidt muligt at markere den tekniske Funktionsevne som den Side af Aarsagssammenhængen, der har nærmest Tilknytning til Produktionens Formaal: Frembringelse af Forbrugsgoder).

E. PRODUKTIVITETSSPØRGSMAALET

Der har i Tidernes Løb været ofret en Del Opmærksomhed paa det Spørgsmaal, om Kapitalen besad nogen særlig Produktivitet. Det er vel særlig den politiske Strid om Rentens Berettigelse eller Ikke-Berettigelse, der har forlenet Produktivitetsspørgsmaalet med saa stor Interesse. I Overensstemmelse med de i denne Drøftelse anlagte Synspunkter maa Spørgsmaalet besvares saaledes:

De oprindelige Produktivdelser omformes kun til afledede Ydelser, fordi der ad denne Vej opnaas en større Produktivitet. Naar denne Omformning standses, før der gennem de almindelige Produktionsloves Virken er tilvejebragt Lighed mellem afledede og oprindelige Ydelsers Grænseproduktivitet, skyldes det, at en for Omformningen nødvendig Faktor (Kapitaldispositionen) kun forekommer i begrænset Omfang. Paa det Punkt, hvor Omformningen standses af denne Faktors Knaphed, bestaar der endnu en forskellig Grænseproduktivitet for afledede og tilsvarende oprindelige Ydelser. For at kunne udnytte den højere Produktivitet hos de afledede Ydelser byder Driftsherrerne en Pris for den knappe Omformningsfaktor, en Pris, hvis Højde gennem Konkurrencen bringes til at falde sammen med Forskellen i Grænseproduktivitet.

Hvis man opfatter Produktivitet som noget rent teknisk, kan man kun komme til det Resultat, at den specielle Metode, som de afledede Ydelser repræsenterer, maa være ansvarlig for Produktivitetsforskellen, at det altsaa er Metoden, der er produktiv. Da imidlertid Metoden kun kan realiseres under Forudsætning af en bestemt økonomisk Handlemaade, er det fra et økonomisk Synspunkt denne Handlemaade, Kapitaldispositionen, der er produktiv. Den enkelte afledede Ydelse har efter denne Opfattelsesmaade en Produktivitet af dobbelt Karakter: dels en Produktivitet, som er overført i uforandret Størrelse fra de oprindelige Ydelser, og dels en særlig »Kapitalproduktivitet«.

F. KREDITTEN

Ved Kredit maa forstaaes midlertidig Raadighed over fremmed Købeevne. Denne fremmede Købeevne kan enten fremtræde i uspecificeret Form, som Raadighed over Betalingsmidler, eller den kan være specificeret, som den særlige Evne til midlertidigt uden Betaling at raade over en bestemt Vare, som Varens Sælger kan tillægge dens Køber. Den specificerede Kredit, Venten paa Betaling for præsterede Ydelser, maa aabenbart altid være en Form for individuel Kapitaldisposition.

Saaframt Udlaan af Betalingsmidler kun finder Sted af Beholdninger, der er opsparede af tidligere Erhvervsindkomst, maa ogsaa denne Art Kreditydelse opfattes som Udtryk for individuel Kapitaldisposition.

Sondringen mellem Kreditydelse og Kapitaldisposition beror under saadanne Forhold kun paa, at Driftsherrer ikke forekommer i den rene Form, som en streng økonomisk Analyse maa udskille af de faktiske Driftsherrers brogede Mangfoldighed af Funktioner. Det faktiske Samfunds Driftsherrer er selv i Stand til paa forskellige Maader at udøve Kapitaldisposition, saa at Behovet for fremmed Kapitaldisposition, d. v. s. Kredit, væsentlig indskrænkes. Grænsen mellem Kreditydelse og individuel Kapitaldisposition iøvrigt er da af rent tilfældig Karakter og uden større Interesse for Forholdet mellem Realkapital og Kapitaldisposition.

Ganske anderledes ligger Sagen, hvis man erkender, at Udlaan kan ske ikke blot af opsparede Beholdninger, men ogsaa paa Grundlag af Bankernes kreditskabende Evne. Denne Evne beror i sidste Instans paa Bankernes Evne til at skabe Betalingsmidler ud over de allerede eksisterende, saa at de kan overlade andre midlertidig Raadighed over flere Betalingsmidler, end de selv har modtaget midlertidig Raadighed over.

De Udlaan, som finder Sted paa Grundlag af de nyskabte Betalingsmidler, kan ikke opfattes som Udtryk for nogen individuel Kapitaldisposition; thi de skyldes ikke Handlinger, hvorved nogen Enkeltperson bevidst forøger sine fremtidige Forbrugsmuligheder paa Bekostning af nutidigt Forbrug. Ikke destomindre kan disse Udlaan medføre, eller rettere betinge, forøget Dannelese af Realkapital.

For at dette skal ske, er det ikke nødvendigt, at Samfundet raader over ubenyttede Komponenter. Tager man sit Udgangspunkt i en Ligevægtstilstand, maa Bankerne nedsætte Laanrenten for at faa de øgede Laanemidler placeret, og dette vil, som

tidligere nævnt, begunstige de Produktionsmetoder, som kræver forholdsvis mest Tid, d. v. s. benytter forholdsvis mest Realkapital. Hvis der overhovedet foreligger Muligheder for en øget Rentabilitet gennem større Benyttelse af afledede Ydelser, vil Kreditskabelsen øge Realkapitalen.

Herigennem øges aabenbart Samfundets fremtidige Forbrugsmuligheder, taget under ét. Da ingen Enkeltperson er i Stand til at øge sine fremtidige Forbrugsmuligheder uden at begrænse sit nutidige Forbrug, maa man paa Forhaand vente, at ogsaa hele Samfundets løbende Forbrug maa indskrænkes. At det maa finde Sted, fremgaar klart deraf, at Produktionstidens Forlængelse er ensbetydende med, at Tilgangen af Konsumvarer maa formindskes en Tid, fordi de Produktivydelse, der før resulterede i Konsumgoder efter f. Eks. 6 Maaneders Forløb, nu først giver et saadant Resultat efter f. Eks. 7 Maaneder. Paa hvilken Maade denne Forbrugsindskrænkning realiseres, og hvorledes dens Byrder fordeles, skal ikke beskrives her.

G. RESUMÉ

Det samlede Resultat af de foregaaende Afsnits Drøftelser kan i Hovedtrækkene gengives saaledes:

Realkapitalen fremkommer, fordi den har en bestemt teknisk Funktionsevne i visse rentable Metoder og Komplekser af Metoder. Den har imidlertid den Biegenskab at gøre disse Metoder tidkrævende, saa at de kun kan benyttes, saafremt der udøves samfundsmæssig Kapitaldisposition (midlertidig Forbrugsindskrænkning). Denne samfundsmæssige Kapitaldisposition kan enten fremkomme gennem individuel Kapitaldisposition (d. v. s. bevidst individuel Omplacering af Forbrugsmulighederne fra Nutid til Fremtid), eller den kan fremkomme gennem Nyskabelse af de Betalingsmidler, som Driftsherrerne efterspørger, d. v. s. Kreditskabelse.
